

Birinci Cihan Harbine Türkiyenin girmesi

Maliye Nazırı Cavit Beyin Notları

Butrich'nin teklifinin Berlinde mahafili resmiyece kabul edilmiş birşey olmadığını Talât beye bildirdim

— 96 —

Talât beyin Bağdat hakkındaki telgrafına cevap yazdım: Butrich'in teklifinin Berlinde mahafili resmiyece malûm ve kabul edilmiş bir şey olmadığını, müzakereyi bu şekilde dökmek bilâkis zaman kaybettireceğini ve menfaati menlekete de bilvücu muğayir olduğunu, evvelce askerî inşaatın ciheti askeriyeye yapılacağını yine meclisi vükelâ kararı ile bana tebliğ eylemiş olduklarını, gayet az masrafla yapılabilecek şeyler için fazla masarifi ihtiyari yazık olacağını, Almanya'nın nisî masrafa iştiraki buraca kabul edilmediğini ve edilse bile denize atılacak paranın yarısını başkaları atacaktır diğeri yarısını da bizim atmamızda bir ayda ve kâr görmediğini, iki teklifin faiz mukayesesinde hata ettiklerini, çünkü benim teklifimde elde tamamen bitmiş bir hat mevut olduğu halde diğer teklifte badelharp muvakkat hatın yeniden inşası yeniden masraf ihtiyarı lâzım geleceğini ve bir çok zaman kayı edileceğini, şirkete ikraz olunacak paranın zaman iadesi hakkındaki teklif burada bana son derecede ısrar ettikleri halde kabul ettiremedikleri bir teklif oldunu, Samra kısmının mukavele tadil edilmeden inşasına başlanamayacağını, o halde ya mukaveleyi şirket lehine olarak tadil, yahut ilânihaye faiz tediyesine devam eyliyeceğimizi, mukavelenin tadil hakkında müzakereye girişeceğimize dair tahriri bir taahhüt almak katiyen gayri caiz olduğunu, Butrich'in dermeyer ettiği ahval ve müşkülâtın devlet aleyhine, şirket lehine olduğunu, teminatın bir kısmının iadesine gelince Toros inşa olunamayacağı için buna ait teminat kısmının mevzuubahs olunamayacağını, biz burada şirkete her iki kısmın nisî teminatından vazgeçmeyi kabul ettirdiklerimiz halde bununla iktifa eylemediğimizi, hülâsa Butrich'in teklifatı reddedilmek icap ettiğini, mesele son tarafında yazdığım şerait dairesinde alledilirse imza edebileceğimi, diğer şeraiti halle aklım ermediğini, hallolunamazsa Toros'tan da Amanos'tan da sarfınazar edilerek yalnız askerî inşa-

at maddesini görüşmemizi, buna da şirketin muvafakat edip etmiyeceğini bilmediğimi yazdım.

* * *

Oskar Wasserman'ı gördüm. Bağdadın vadesi meselesinde tekrar ısrar ettim. Harpten mütevellit masarifi için Riese'nin Muhtarı ikna eylesmesi lâzım geldiğini söyledim.

Geçende teklif ettiği meselenin - hükümetin bilvasita kefaleti - kabili icra olmadığını, sulhun akdından bir kaç sene sonra bile olsa Reichstag'ın muvafakati lâzım geldiğini, bunun da istihsal edilemeyeceğini anlamışlar.

27 Haziran (1915), Cumartesi

Englin beş saat kadar Doyçe Bankta müçtemi bulduk. Guinner bermutat eski sözlerini, eski hesaplarını, eski şikâyetlerini tekrar etti. Ve böylece bize bir iki saat kaybettirdi.

İkraz edeceğimiz mebalığın muayyen vade ile ademi imkân iadesinden, maamafih vade tayin edilmemekle borçtan kurtulunamayacağından somation yapmayacağımıza dair beyanatta bulunmamız lüzumundan bahsetti. Belki bunlara bir formül buluruz, dedim.

Şehri situation'lara % 15 zam ederek masarifi tesviye etmemizi, harpten mütevellit masrafla bunun faizi, şirketin kârı ve bunun faizi bizim tarafımızdan â fonds perdus olarak verilmesini teklif etti. Bu teklif bir çok münakaşayı mucip oldu. Biz harpten mütevellit büyük bir masraf olmadığını iddia ettik. Onlar tabii aksi iddiada bulundular. Hele temettu meselesindeki haksızlıklarını, bunun masarifi saireden farkı olmadığını, re'sülmalin de faizin de kendi taraflarından ileride iade olunacak meblâğda dahil olmasını musırrane söyledik. Bunu nihayet bizzarure kabul ettiler. Aralık faizinin affile bundan bilvasita kurtulmak istedilerse de bunu da kabul etmedik. Biz de harp masrafını esas itibarile kabul eyledik.

(Sonu var)

Birinci Cihan Harbine Türkiyenin girmesi

Maliye Nazırı Cavit Beyin Notları

Bulgaristanın yeni Berlin Elçisi Bulgarların neden harekete geçmediklerine hayret ediyordu

— 97 —

Faiz meselesi hakkındaki teklifleri de şu: Açılacak şubelere ait teminatı kâmlen bize bırakacaklar. İskenderun şubesinden kazanacakları 180 bin franktan da sarfınazar edecekler. Bu suretle senevi bir milyon yüz yetmiş bin frank terketmiş oluyorlar. Müddet tayin etmedilerse de ben her şubenin işletilmeğe başlanmasından itibaren diye tasrih ettim.

Faizin işbu meblâğı senevi ile örtülmüş kısmı ya Bağdad'a kadar hattın ikmalinden yahut yeni bir sureti itilâf bulunduktan sonra tesviye edilecek. Bu miktarı senevinin kâfi olma-ğını ve bu teklifin de bizce gayanı kabul olamayacağını, bizim fedakârlığımızın çok fazla olduğunu söyledim.

(Serie) hesabı yaptılar. Yeni açılacak kilometrelerin miktarı şimdikiye kadar tahvilleri kendilerine verilmiş olan kilometrelerden yirmi beş fazla olacağını söylediler. Tabii bunun mukabil olarak karşılık tayin ederiz, dedim.

***

Talât beyden Yafa, Kudüs şimendileri hakkında bir telgraf aldım. Bunun hakkında itilâf akdolanup olunmadığı soruyor. Mukavelenin aşını divanda bulamamışlar. Aktedilmişse serian gön dermekliğini istiyorlar. Hükümet bu hattın Hicaz hesabına satın alınmasına karar vermiş.

28 Haziran (1915) Pazar

Yafa Kudüs itilâfının da diğer itilâflar gibi iradei seniyeye iktiran etmiş ve resmen alâkadarana tebliğ edilmiş olduğunu, eğer Fransa ile münakit itilâfları mevcut addediyorlarsa bunu satın alamamaları lâzımgeldiğini, muaddedim fark ediyorlarsa satın alabileceklerini, fakat isticale ne lüzum olduğunu anlyamadığımı, yapılan şeylerden yarın rücu' edecek hal ve mevkiide bulunmuyacaksak bu hareketi o zaman yapmak da mümkün olabileceğini Talât beye telgrafla bildirdim.

Talât beye diğer bir telgrafla da Bağdat hakkında dün vukubulan müzakereyi yazdım.

29 Haziran (1915) Pazartesi

Talât beyden Helfrich'in teklifini kabul ettiklerine dair telgraf aldım. Üçüncü avans hakkında yine görüşülmesini söylüyor. Alman kâğıtları üzerine biraz noksanla Dîyunumumiye için para vereceğinden bahsediyor ki, bunun mânasını anlamadım. Galiba kendileri de anlamadılar. Banka işine gelince: Osmanlı Bankasını satın alıp ar İsviçreli müdiri umumî tayin edeceklerini ve Eylülde kâğıtları bu banka çıkartacaklarını söylüyorlar.

***

Zinnür hanım Paris'ten geldi. Güya mösyö Margerie, Berne'de başkâtip olan kuzenine bazı beyanatı mahremenede bulunmuş. İsviçre'de hususî bir sulh için arzu ettiğim kimse ile görüşmeme vesatet edeceklermiş. Bizim hususî sulh yapmamız mümkün olmadıktan başka artık bu gibi tebliğata da hiç inanmıyorum.

***

Bulgaristan'ın yeni Berlin sefiri mösyö Rigof'la görüştim. Bulgarların hâlâ neden dolayı hareket etmemekte olduklarına hayrette, bizimle Bulgarlar arasında cereyan etmekte olan müzakeranın bir itilâfa müncer olacağını zannediyor. "Bulgaristan Türkiye'ye ilânı harp ederse memuriyetimden istifâ ederim,, diyor.

***

Doyce Bank'ta tekrar içtima ettik. Teklifatımızı söyledim.

Evvelâ — İnşaat için 100 bin İra fedakârlık edebileceğiz.

Saniyen — Kendileri senevi faiz olarak verecekleri meblâğı bir buçuk milyona iblâğ etmelidirler. Zaten serilerde ilâve olunacak 25 kilometrenin de teminatını evvelce vermeğe muvafakat ettikleri miktara ilâve ederlerse bir buçuk milyona heman baliğ olur. Baki miktar faizi biz şirket hesabına olarak tesviye edeceğiz. Yalnız bu tediyatımıza faiz talep etmiyeceğiz. Eğer Almanya hükümeti faizi tezyit ederse zamlanan miktarda kendileri tarafından tesviye olunacak bu teklifat üzerine müzakere başladı. Yine Guinner bir saat eski hikâyeleri tekrar etti. Mukavele- nin tadilinden, şirkete defaten à fonds-perdus olarak bir para vermektan bahsetti. Bunları reddettim. Hükümetin efkârı umumiyeye karşı Bağdat mukavelesini bu sırada tadil edemiyeceğini, bunun bir çok muahazat ve tenkidatı mucip olacağını, hattâ bu muamelenin Almanya hükümetinin tazyikile yapılmış olduğunu da iddia edileceğini anlattım. Kaçınıcı defadır ki, bunları söylüyorum. Yine teklifte bulunmaktan içtinap etmiyorlar.

Guinner bugün bir Comédien vaziyeti almıştır. Bu adamla münakaga mümkün değil. Bu âdeta münasikade marazî bir hal. Cesi la fin de la fin nakaratını tutturmuş, ellerini havaya kaldırarak bunu bağırıp duruyor. Bağda-

dın bugünkü mevklinden bizi mesul tutmak istedi. Eğer 1919 istikrazı yapılarak bizim imdadımıza gelmemiş olsalardı Bağdat istikrazının o zaman ihraç edilmiş olacağını söyledi. Ben de kendisine cevaben o istikrazı bir mahiyeti siyasiyeyi haiz olmak itibarile yapmış olduklarını, o zaman İmparatorun Brük seldeki sefirimize vukubulan beyanatını, Marschall'in eğer bu istikraz yapılmıyacak olursa şarkta Alman siyasetinin iflâs edeceğini hükümetine yazmış olduğunu söyledim. Sükût etti.

Bütün bu bilüzum sözlerden sonra hususî müzakere için çekildiler. Bir saat sürdü. Netice şu:

Evvelâ mösyö Riese harpten mütevellit masraf için % 15 yani 6 milyon istiyor. Saniyen şirket senevi yalnız bir milyon frank faiz fedakârlığı yapabilir. Bu da hatların küşadından bir sene sonra olmak üzere. Salisen: Aralık faiz de kendilerine ait olacak. Bu teklif evvelki tekliflerini tadil değil teşdit ediyordu. Muhtar da ben de sinirlendik. Canımız sıkıldı. Ve bu tarzı muameleye karşı hayretimizi gizledik.

Guinner, Helfrich'le cereyan eden müzakereden, faizin nisif nisifa deruhte edilmesinden, paranın bir kaç sene faizsiz bırakılmasından bahsetmek istedi. Cevaben bizim tekliflerimizi hiç bir zaman değiştirmek mutadımız olmadığını, Helfrich'le olan müzakerelerde bizim daima vade talebinde ısrar eylemiş olduğumuzu, vade tayin edeceklerse yine buna muvafakat edeceğimizi, kendileri vade tayinine razı olmadıklarından diğer bir teklif serdine mecbur kaldığımızı, şimdi muhtelif tekliflerimizin birer parçasını almak münasip olmadığını söyledim.

Geçen günkü müzakereden aralık faizin kendilerine bırakılacağını anlamış olduğunu söyledi. Yalan. Suitefeh-hüme meydan vermemek için, aralık faizin bize ait olacağını bir kaç kere tekrar ettiğimi, hattâ kendisinin sözlerimi bu suretle telâkki eylemiş olduğunun ispatı olmak üzere mütaahhit kârının faizi kendi taraflarından deruhte edilmesine mukabil aralık faizden sarfınazar etmemimizi teklif etmiş olduğunu söyledim. Tabii aksini iddia edemedi. Guinner'in acayip teklifleri ve itirazları diğerlerinin de hayretini ve hattâ hiddetini mucip oluyor. Talebinin adaletsizliğini, bizim ikraz edeceğimiz para ile yapacakları demiryolunun hem inşaat masarifi faizini tesviye etmekliğimiz, hem de teminat olarak alacakları taksiti senevinin kendilerine ait olması büyük bir haksızlık olduğunu anlattım. İskenderun hattından verecekleri senevi 18 bin frankın inşaatın hitamından bir sene sonra başlamasını teklif etti. (Amanos kısmının inşasından bir sene sonra) diye tasrih ederek kabul ettim.

Bizim tarafımızdan ikmal olunacak miktar faizi evvelâ hiç bir suretle medyun olmağı kabul etmiyeceklerini söyledikten sonra muztar kalırlarsa faizsiz olarak medyun olacaklarını ilâve etti.

Guinner'in kabul ettiği noktaları iki üç defa tekrar ettim, ki sonra yine ihtilâfa mahal kalmayın. Almanya hükümeti faizi tezyit ettiği takdirde nihayet nisfını kabul edeceklerini de söyledim.

Bizim tarafımızdan tesviye olunacak re'sülmal ve faizi iade ettikleri zaman bugünkü halin avdet edip etmiyeceğini sordular. Tabii dedim.

Kendilerine toptan 50 milyon vermek suretile mukavelenin tadilinden sarfınazar cylemek hakkını muhafaza etmek istediler. Böyle bir hakı ihtiyar veremiyeceğimizi, fakat mukavelede katiyen tadilat yapılmamak şartile bu yolda bir teklif her zaman kabul edebileceğimizi söyledim.

(Sonu var)

Birinci Cihan Harbine Türkiyenin girmesi

Maliye Nazırı Cavif Beyin Notları

Bağdatlılar son tekliflerinden rücu eder gibi görünüyordı

— 98 —

Hesabat frank üzerine tutulduğundan frank ve mark farkı mevzuubahs edilmek istendiye de bunu atıye talik ettim. Bugünkü müzakerenin artık sor müzakere olduğunu, badema İstanbul'dan gelecek cevabı kendilerine tebliğle iktifa edeceğimi söyledim.

30 Haziran (1915) Salı.

Almanların kâğıt olarak yapacakları avans hakkında Düyunumumiye ile ne görüşmüş olduklarını iyice anlamak istediğimi, Osmanlı Bankası meselesi hakkında kendileriyle hemfikir olmadığımı, yapacakları şeyin daimi ve kat'i mahiyeti haiz olmayıp muvakkat bir şey olacağını, Almanların da bunları memnun olmayacaklarını, eğer Almanya bundan memnun olcaksa doğrudan doğruya bizim tarafımızdan bir banka açılmasından da memnun olmasını lâzım geleceğini, banka ve avans meselelerini birbirinden tefrikan çarşacağını Talât beye yazdım.

***

Guinner'den bir mektup aldım. Hevâimlerin tavsiyesile sayfiyeye gidiyorum. İstanbul'dan muvafık bir cevap gelirse metni mukaveleyi Huguenin'le müzakere etmeğimi, kendisinin imza için geleceğini yazıyor.

1 Temmuz (1915) Çarşamba

Butrich'in teklifinin bildirilmesi meselenin bir an evvel intacı maksadına mebnî olduğuna ve bildirdiğim esas dairesinde itilâf mümkün oluyorsa maksadın temin edilmiş olacağına ve önce kabul edilen esas kendilerince de muvafık olduğundan için bir an evvel ukmaline dair Talât beyden telgraf aldım.

***

Son müzakeremizin tafsilâtını Talât beye yazdım. Masarifi harbiye için dört milyon teklif edeceğimi, İskenderun şubesine ait olarak verecekleri 18 milyon frangı tezyide çarşacağımı ve aşağı yukarı bu esas dairesinde müzakereyi bitireceğimi bildirdim.

***

Zinnür hanımın ısrarı üzerine nihayet kuzenine Margerie veya Ponçot ile görüşmek üzere İsviçre'ye gelebileceğimi yazdım.

2 Temmuz (1915) Perşembe.

Talât beyden tekrar Bağdat meselesi hakkında bir telgraf aldım. Meclesi vükela kararı ile tebliğ olunan temini muvasala maddesi nazarı dikkate alınmış mıdır? Bütün muhaberata rağmen hâlâ meseleyi anlamamışlar. "Maalem, ki şirket teminat olarak aldığı parayı bize tamamen iade ediyor, bizim bir zararımız yok demek. Yalnız inşaat meyânında hattın küşadına kadar teminat vereceğiz. Bunu da İskenderun şubesinden bize verecekleri kârı tazmin etmiş olacağız... böyle mi?," diye soruyorlar. Nerede ise üste para dacağımızı da zannetmişler. Yazılan şeyleri dikkatle ve takip ile okuyacak kimse yok.

***

Para meselesi hakkında da Talât beyden diğer bir telgraf aldım. Tabii bundan evvelki telgraflarından başka nealde. Rayihbankta hesabı cari açacağını zannetmişlermiş (böyle bir şey yazmadım). Bundan dolayı Düyu-

nu umumiye ile görüşmeden şimdiki kâğıtlardan az farklı kâğıt ihraç edebileceklerini zannetmişler. Şimdi meseleyi anlamışlar. Düyunumumiye ile görüşüp cevap vereceklermiş.

Osmanlı Bankası hakkında da diyorlar ki: Bankayı satın almaktan maksat Almanların arzularını is'af değil, mevcut bir müesseseden istifadedir. Badesulh bittasfiye hesap edilir yahut nali sabık iade olunur. Maamafih yeni bankayı malûm esaslar dairesinde teşkil edersek bu da işlerine gelirmiş ve aynı zamanda Osmanlı Bankası hakkındaki teşebbüsle de tearuz teşkil etmişmiş!!

Bilemem eyliyecek girye midir hande midir?

***

Talât beye Bağdat hakkında telgraf yazdım. Şirketle olacak muameleyi izah ettim. Askerî inşaatın ciheti askeriyece yapılacağını otomobiller istirası için lâzım gelen meblâğı elemanlardan istikraz edeceğimizi söyledim.

***

Bağdatlıları son tekliflerinden yine rücu ediyorlar gibi görüyorum. Fazla faizin bizim tarafımızdan ve fakat onların hesabına verilmesini kabul etmişlerdi. Bunun için kavi deliller var. Esnayı müzakereye Wasserman birinci sene nihayetinde ... ikinci sene nihayetinde... ilâh, miktarı faiz olarak borçlanacağız demişti.

Evvelki sabah yaptıkları bir konferanstan sonra kararlarını Hariciye nezaretine tebliğ etmişler; Helfrich'e de bir not vermişler, Helfrich'e verdikleri notta faiz maddesini bu suretle zikretmedikleri gibi Huguenin de Muhtar beye bizim vereceğimizi faiz borçlanmamış olduklarını hikâye etmiş. Bunlar hepsi rücu alâmetleri.

6 Temmuz (1915) Pazartesi.

Talât beyden Bağdat hakkında bir telgraf daha. Benim telgrafımı kısmen yanlış anlamışlar. Faizleri inşaat esnasında şirket hesabına olarak sorulmuş kendi hesabımıza olmak üzere bizim vereceğimizi zannetmişler. O halde nasıl bu yolda bir ağır teklifi kabul ettiler?

(Sonu var)

Birinci Cihan Harbine Türkiyenin girmesi

Maliye Nazırı Cavit Beyin Notları

Talât Beye, Banka meselesi hakkında yazdığım maktupta Almanların harp zamanında dahi her fırsattan istifade etmek istediklerini kaydettim

— 99 —

Şirket esnayı inşaatta teshilâta mazhar olacağından harpten mütevellit fazla masraf olamayacağını söylüyorlar ve esas keşiften fazla ne masraf olursa hükümetin deruhte etmesini muvafık görüyorlar. İskenderun şubesi temettüunu da sağlam bir şey adetmiyorlar ve harpten sonra bombardımanlar bozulmuş olan bu hattın masarifi tamiriyesini hükümetten talep etmek için bunu bir bahane gibi telâkki ediyorlar ve bu paranın diğer bir esas daresinde teminini istiyorlar.

Vadesiz para ikrazını başka bir sureti hal bulunamadığı takdirde kabul ediyorlar. Amanos'un kısmen son, tamamen ilkbaharda, Torosun gelecek sene sonbaharında açılmasına dair tahhüdü mütaazammın bir madde ilâvesini arzu ediyorlar.

7 Temmuz (1915) Salı.

Bu sabah Mösyö Huguenin geldi. Son teklifatı kendisine tebliğ ettim. Harpten mütevellit masarifi azami olarak dört milyon - hesabını vermek necburiyetile - koydum. İskenderundan bahsetmedim.

* * *

Talât beyden banka meselesi hakkında telgraf aldım. Osmanlı Bankası meselesini arız ve amik tetkik ettikten sonra devlet bankasına kalbetmeğe karar vermişler. Güya bankanın on milyon lira matlûbu dokuz milyon lira immeti varmış. Muhafazai itibarı için abeden tedabiri ittihaz edeceklermiş. Yeni bir banka teşkilî müşkül ve vak'e muhtaç olduğundan Almanlar da tüzünü yüze sarfetmek üzere para verileceklerinden, Avusturya ve Almanya sermayesile yeni bir banka yapmanın ise Osmanlı bankasını kalbetmek daha muvafıkmış. Almanlardan bu işe atarak için ne miktar sermaye nakdi vereceklerinin bittahkik serian ısrarını istiyorlar.

* * *

Benim evvelce hazırlamış olduğum statuts'leri Helfrich'e gönderiyordum. Bu telgraf üzerine sarfınazar ettim.

* * *

Talât beye banka meselesi hakkında uzun bir mektup yazdım. Bankanın hissedaranının muvafakatı olmaksızın bankayı satın almağa hakları olmadığı, bankanın aynı ünvanı ticarî ile Türkiyede ve hariçte icrayı muamele eyleğini, binaenaleyh muamelâtın bir kısmını alıp diğer kısmını hariçte bırakarak mümkün olmayacağını, bu muamelele iştiraiyenin keenlemeyekün hükümünde olacağını, ittihaz edecekleri teahhüdü kanuniyenin buna meşruiyet veremeyeceğini, tarafı vahide şamil bir kit yapacaklarından bunun vaz'yetten arka olmayacağını, neticesi de bankanın tenezzül itibarından, teşebbüsün

fiasko olmasından başka bir şeye müncer olamayacağını ve ileride bunları temizliyecek bir adam bulamayacaklarını, bankayı şimdi alsalar bile idaresini tevdi edecek adamları olmayacağını, Almanlar iştirai ederlerse müessesenin ecnebi mahiyetini iktisap eyleyeceğini, yarının nasıl tecelli edeceği malûm olmadığından itibarına dokunulmamış bir müessesenin meydanda kalmasındaki faydanın şayanı ihmal olmadığını, Almanların harp zamanında dahi her fırsattan istifade etmek istediklerini, badelsulh bol bol ve kolay kolay para bulunamayacağını, bankanın bütün hattâ iyatına rağmen müesses kredisinden belki o zaman istifade edebileceğinizi, banka idaresi gayet müşkil ve çetin bir iş olduğu, bize her şeyi yapmak kudretini şu harpten beri kimin nefh etmiş olduğunu anlamadığımı, maşallah banka açmak, liman yapmak, şimendifer inşa etmek... bunların hepsi bizim için gayet ehemmiyetsiz işler halinde aldığını, bu kadar iktidarımız var da şimdiye kadar keşfedememişsek hakikaten zekâdan mahrum adamlar olduğumuzu, açılacak bankaya hazine tahvilâtı mukabili olarak evrakı nakdiye çıkartırsak bunun derhal duyulacağını, tedavülî mecburî kanunlarla fenalığın önü alınamayacağını, devletin hukuku ecanibe riayet şöretinin bu gibi teşebbüsât ile zail olacağını anlattım. Ve ilâveten dedim, ki: "Ben bunları her şeye rağmen bozulmayan dostluğumuz saikasıyla yazıyorum. Mesuliyet sizin olduğu için her arzu ettiğiniz şeyi yapabilirsiniz. Söylediğim sözlerde işinize gelenleri kabul, gelmiyenleri reddedersiniz. Yalnız kabul etmediğiniz takdirde bu iş hakkında benden hizmet ve muavenet beklemeye hakkınız olmaz.."

8 Temmuz (1915), Çarşamba.

Bu sabah Mösyö Huguenin geldi ve dünkü tebliğatımın cevabını getirdi. Evvelâ; bizim masarifi harbiye olarak teklif ettiğimiz dört milyon yerine beş milyon istiyorlar. Saniyen: aralık faizi hakkında mukavelel mevcude hükümün mer'î olmasını kabul ediyorlar, yani bundan vaz geçiyorlar. Salisen: kendilerine ikraz olunacak meblâğın 50 milyon olmasını istiyorlar. Bu meblâğla Diyarbekir eroisement militaire'ine kadar caha 23 kilometre fazla açacaklar. Bunun için para eksik gelirse Doyçe Bank ikraz edecek. Bunun için de tabii yeni tahvil ihdas olunacak. Rabian: İskenderun şubesine ait 18 bin frangı Amanosun kışladından 12 ay sonra vermeğe başlayacaklar. Hamisen: Faiz olarak %3 nisbetinde bir meblâğdan ziyade veremezler; 110000 frank teminat ile 180 bin franktan sonra %3 (ün ikmalî için ne miktar kalacaksa bunun da faizsiz olarak bizim tarafımızdan ikmalini teklif ediyorlar.

(Sonu var)

Birinci Cihan Harbine Türkiyenin girmesi

Maliye Nazırı Cavit Beyin Nofları

Huguenin'e : "Bağdat meselesini benimle son defa olarak müzakere ediyorlar. Bu tekerrür etmiyecektir.." dedim

— 100 —

Sadisen: Faizin %3 den fazla kısmı tamamen bizim hesabımıza olacak. Sabian: Almanya bugün bize yüzde (5.40) faizle ikraz ettiğinden bundan fazla faiz vermeğe mecbur olursak bu fazlanın taksimini kabul ediyorlar.

Huguenine bu tekliflerin bir kaç noktasına pek ziyade hayret ettiğimi söyledim. Evvelâ, Bağdat şirketi şimdiye kadar hiç bir taraftan beş para kredi bu'mağa muktedir olmadığını iddia ederken şimdi Doyçe Bank nezdinde tahar bulmasını biraz garip görüyorum, dedim. Hakikat şudur ki fazla bedükleri şube kısmı da bizim ikraz edeceğimiz para ile yapacaklar; bunu tıraş etmiyorlar. Saniyen, İskenderun şubesiinden verecekleri 18 bin frangın, Anamosun kışadından on iki ay sonra bağlanmasını kabul etmemiş olduğumuzu söyledim. Salisen, faizin yüzde üçe ibâğı için icabeden meblâğın da bizim aramızdan verilmesini teklif eylemelerindeki garabetten bahsettim. Şirket hesabına faizsiz olarak bir şey vermesi biz kabul ettik, fakat %3 ün dünü değil fevkini. Rabian, Almanyanın bize Bağdat için ikraz ettiği meblâğı %4 le ikraz ettiği ve sırf parlamento mülahazasıyla diğer avans mukavelesile bunu birleştirip faizi yüzde 5,40 olarak gösterdiği malûm iken bu yolda bir ekilif bilâhicap serdetmelerini pek garani hayret ve esef gördüğümü benim aramızdan söylemesini rica ettim.

İçin umumiyeti hakkında da Türklerin pazarlık usulünden vaz geçerek şimdi bunu Almanlara hibe ettiklerini, binaenaleyh dünkü sözlerime ilâve edeceğim bir şey olmadığını, İstanbuldan mı gelse de fazla bir şey kabul edmiyeceğimi söyledim.

Huguenin dün kendisine vukubulan obligatımın ultimatom mahiyetinde olduğunu kendilerine söylemiş olmakla beraber yine böyle acip tekliflerde bulunuyorlar.

Bu mülahakattan sonra, Huguenin bankaya gidip tekrar avdet etti. Umur oldular hakkında itilâf mümkün olacak; yalnız faiz meselesi müşkil dedi. Ben de cevaben: "Bizce hespi bir blok çekli eder, umumunu ya kabul yahut ed etmelidirler. Şirket şimdiye kadar hiç bir fedakârlık yapmamıştır, bu fırsatı fevt edecek olursa bir daha bulamaz. Ve Bağdat meselesini benimle son defa olarak müzakere ediyorlar. Bu artık tekerrür etmiyecektir.." dedim.

Huguenin, şirketçe de bunun mahm olduğunu söyledi. O da şirketin fedakârlık ederek bu fırsatı kaçırmaması fikrinde idi.

***

Talât Beye Bağdat hakkında telgraf yazdım. Evvelâ telgrafımda yanlış bildirdiklerimi izah ederek faizin inaat esnasında bize, sonra şirkete ait olduğunu söyledim. Saniyen: Esas keşiyacı nazaran maktu bir bedelli kabul etmemiz şirket evvelce teklif etmiş olduğu halde bizim reddettiğimizi; çünki kontrol yapmak gayet müşkil olduğunu, masarifin harpen mütevellit o-

lup olmadığı da tayin edilemeyeceğini söyledim ve her iki teklifi mezcederek şirkete hakikaten bu masrafı ifa etmiş olduğunu defterleriyle isbat etmesi şartıyla dört milyonu azami olarak kabul edeceğimize dair bir teklif yapmış olduğunu bildirdim. Salisen İskenderun şubesiinin bombardımandan mütevellit hasaratının ehemmiyetsiz bir masrafı istilzam edeceğini, bunu bizden talep edemeyeceklerini, etseler dahi ehemmiyeti olmayacağını söyledim. Rabian, şubelerin İstanbulca arzu olunan zamanda kışadı gayri kabil olduğunu, Harbiye Nezaretinin evvelce yaptığı programda bile daha uzun müddetler tayin edildiğini o vakitten beri dört ay geçtiğinin de nazarı dikkate alınması lâzım geldiğini maamafih tacil için gayret olunacağını yazdım.

***

Talât beye banka hakkında da telgraf çektim. Bank Osmanlı meselesi hakkında Helfrich'i görüp fikirlerini soracağımı, fakat evvelâ bankanın kâmil devlet sermayesile mi yoksa şirket suretinde mi teşekkül edeceğini bildirmeleri lâzım geldiğini, devlet sermayesile olucaksa Almanya'nın iştirak mevzuunbahiş olamayacağını, şirket suretinde olucaksa Helfrich'in cevap vermezden evvel bankerlerle görüşmesi lâzım geleceğini, Berlin'in kableharp olduğu gibi badelharp da Paris ve Londra piyasaları ile münasebatı olacağını, Doyçe Bank'ın bizi teşvik etmiş olmak töhmeti altında kalmak istemiyeceğini zannettiğimi, binaenaleyh Osmanlı Bankası işinden hisse iştirak alamıyacağımı, Almanların bütün düşman müessesatına bizim tarafımızdan darbe vurulmasından memnun olacaklarını fakat kendilerinin şimdilik uzakta kalmayı tercih edeceklerini söyledim.

9 Temmuz (1915), Perşembe.

Mösyö Huguenin mösyö Wasserman'ın kendisine yazmış olduğu bir mektubu irae etmek üzere geldi. Bu mektupta tekliflerinden ricat etmek kendileri için gayri kabil olduğunu söyledikten sonra diğer bir teklif dermeyan ediyor:

Mukavelenin tarihinden itibaren beş sene zarfında şirket 44 milyon tediye edemezse inşaatın hitamından itibaren her sene için % 1 tazminat verecek; beş sene sonra yine tediye edemezse üç sene zarfında her sene için % 1 tazminat verecek ilâh... Bu suretle faiz kâmil devlet şirkete kalmış oluyor. Meğerki re'sülmalı devre dahilinde iade etmiş olsun. Bu takdirde o devrenin geçen senelerine ait % 1 i biz vermiş olacağız.

Diğer tekliflerimizi aynen kabul ediyorlarsa bunu kabul edebileceğimizi söyledim. Huguenin defterlerini göstermek istemiyeceklerinden bahsetti. Ben de cevaben defterleri uzun uzadıya tetkik etmiyeceğimizi, yalnız bu masarifi ihtiyar etmiş olduklarını defterlerin iradesi suretinde ihkak etmiş olmaları lâzımdır, dedim.

(Sonn var)

Birinci Cihan Harbine Türkiyenin girmesi

Maliye Nazırı Cavit Beyin Notları

Talât bey, Bağdat işini Meclisi Vükelâya arz etmişti

— 103 —

Müddeti inşaat meselesinden bahsettim. Buna dair olan maddelere bir çok kuyud ve tahdidat vezeylediklerini, bu suretle kendilerini daima sauvé edebileceklerini, eğer bize de bu maddelerde muayyen ahvalden biri zuhur ettiği takdirde tatili inşaat etmek hakkını verirlerse bu kuyud ve tahdidatı da kabul edeceğimizi söyledim.

Helfrich bu derecede uğraşılacak bir işin bitmesini arzu ettiğinden Guinner'le Wasserman'ı görüşüp kaç milyon markın Berlin'de sarfedileceğini öğrenecek. Sonra bankayı mevzu bahis etti. Eğer banka açılırsa Bağdat parasını da İstanbul'da Osmanlı lirası olarak veririm diyor. İstanbul'dan gerek banka, gerek avans meseleleri hakkında henüz bir şey almadığımı söyledim.

Helfrich İstanbul'un Osmanlı Bankası üzerine acharné olduğunu muahaze ederek söyledi.

Banka meselesinde Düyunumünimesine havale edecek varidatımız olmadığını, harp vergisinin tekâlifi harbiye istikrazına karşılık olacağını söyledim. Alman ve Avusturya hazine tahvilâtı iskonto ettiriliyor, dedi. Rayıçbank banknotu mukabili olarak ve bire bir olmak üzere banknot çıkarılabileceğini de ilâve etti.

Bankanın imtiyazının benim namına olmasını kendisi söyledi. Fakat sonra gruba nakletmek üzere!

Helfrich de banka meselesi için İstanbul'a avdet etmeğimi istiyor.

***

Talât beyden telgraf aldım. Pazar günü meseleyi meclise arz ederek neticeyi bildireceğini, Muhtar beyin avdeti izahat vermek için ise mümasip olduğunu, benim gerek bu mesele için gerek avans meselesi için azimetimi tacil etmemekliğimi yazıyor.

20 Temmuz (1915), Pazartesi.

Talât beyden telgraf aldım. Mektubum üzerine Osmanlı Bankasının devlet bankasına kaibinden sarfinazar ettiklerini, ancak yeni bir devlet bankası teşkili için hizmet ve muavenetimi beklemeye hakları olduğunu, Helfrich'le suretli katiyede görüşüp hem bankanın tesisine medar olmak ve bilâhare kâğıda tahvil edilmek üzere beş veya üç milyon lira avans yapmasını hem de bir milyon lira derecesinde Alman ve Avusturya bankalarının iştirakini temin eylemesini söylemekliğimi, para olmadığı takdirde banknot depo ederek evrak ihraç olunsabileceğini söylüyor ve bu fikre ne diyeceğimi soruyor. Enver paşaya Bankı Osmanî fikrinden ancak bu bankayı tesise muvafak oluruz diye sarfinazar ettirebilmiş. Cevaba intizar ediyor.

***

Talât beye Helfrich'in banka hakkındaki mülahazatını telgrafla yazdım. Bir çok fikirlerimizi kabul etmiş olduğunu söyledim: Müdür kendilerinden olacak. Fakat bu da zaman ile mukayyet olursa bahusus fermanın benim namına olması şartile (ki bunu da kabul etmiş) kabul edilebilir. Diğer taraftan bankanın Alman Avusturya hazine tahvilâtını iskonto etmesini, Rayıçbank kâğıdı mukabili olarak kâğıt çıkarmasını ve ayrıca bize de mahdud miktarla karşılıksız avans vermesini kabul eylediğinden iş kabili icra bir şekil almış oluyor. Bankanın sermayesi bir buçuk milyon lira olacaksa da bunun ikiye de iblağı mümkündür. Bizim hissemizi ikiraz eylemeğe muvafakat ediyorsa da bunu memleketten toplamağı tercih edeceğimi söyledim. Cuma günü hareket edeceğimi ilâve ettim.

***

Talât beyden Bağdat meselesi hakkında telgraf aldım. İş meclisi vükelâya arz etmiş. Muhtar beyin vusulle izahat alındıktan sonra kararı kat'iyi tebliğ edecek. Avans meselesini bir neticeye isal etmeğimi ve avdeti tacil eylememekliğimi yazıyor.

***

Talât beye yazdığım telgrafta yeni banka için hizmet ve muavenet beklemekte ne kadar hakları varsa bunu ifa eylemek de benim için o derecede bir vazife olduğunu söyledim. Eğer avans meselesinde 3 milyonluk Alman kâğıdının kâğıda tahvilinden bahsetmekten maksatları yeni bankanın kâğıtları ise Almanların bunu kabul etmiş olduklarını da ilâve ettim.

22 Temmuz (1915), Çarşamba.

Helfrich'le bir saat kadar görüştüm. Osmanlı Bankasından sarfinazar olduğunu söyledim.

Bağdat ve avans işlerini mezcetmek üzere yaptığı programdan bahsetti.

Bize banka açılıncıya kadar bir milyon liradan fazlaca avans yapacak. Bunu Kânunusaniye kadar kâğıt olmak üzere, yahut İstanbul'da Şanj satın alarak üç milyon iblağ edecek, banka açılmak şartile Bağdat parasını Osmanlı lirası olarak verecek. Programda ilk ve üçüncü avans ile Bağdat avansının

istikraza tabii var. Faizli de taayyün etmiş. Gayet muvafık bir miktar faiz. Bunu görünce Emprunt Public değil mi diye kendisinden sordum. Evet, dedi, Emisyon yapılacak, fakat Almanya hükümeti yapacağı tabii. O faizle kirase iştirak edemeyeceğinden Almanya hükümetine consolidé bir deynimiz olacak. Buna itiraz etmemekliğim ve teklifi gayet dostane bir teklif olarak telâkki eylemekliğim için daha söze bağlamazdan evvel şu noktaları tayin etmesi ne kadar Loyal olduğunu göstereceğini söylemişim. Ben de bu Loyanté'ye rağmen itiraz ederek Almanya hükümetine borçlu olmak istemediğimizi hattâ fazla faiz vererek Alman mil'etine borçlu olmağı tercih edeceğimizi binaenaleyh lehimize olarak tayin olunan miktar faizden de sarfinazar edeceğimizi söyledim.

Banka hakkında ihzar ettiği imtiyaz lâyihasile Statut'yu da verdi. Lâyhada imtiyazını bankerler grubu namına verileceğini, banka tarafından hükümete vukubulacak ikrazat için meclisi idarenin sülûsan ekseriyeti lâzım geleceğini (bu suretle Türk âzanını bağlı bağlarına bir şey yapabilmelerin men ediyor), banknotların converturet'lerinin Almanya ve Avusturyada kalacağını yazmış ki, bunlar bizce kabul olunamaz. Statutlar alelacele yazılmış, natamam. Bizimkiler bundan daha mükemmeldir.

23 Temmuz (1915), Perşembe.

Hareketimi tacil etmeğimin iyi netice verdiğini, maksadım bu suretle burada işlerin rüyetini tesri eylemek olup bunun da hâsıl olduğunu Talât beye yazdım.

Bağdat hakkında Guinner'le bir şey yapılamayacağını hükümet de anladığından bunun da İstanbul'da bitirmesini muvafık görüyorlar. Şanj meselesi halledilirse derhal imza olunabilir. Banka işini burada müzakereye devam etsem henüz bir çok noktalar hakkında endişem zail olmadığından pek ziyade zaman zayi edilecek. İstanbul'a gönderecekleri bir memurla orada müzakereye devam edeceğiz.

Avans meselesine gelince: Bankaya koyacağımız sermaye hariç olarak üç milyon lira alacağız. Bunu da ya kâğıt olarak verecekler yahut İstanbul'da Osmanlı Bankasında mahfuz olup Fransız ve İngilizlere medyun olduğumuz Düyunumünimesine kuponlar mukabilini alarak karşılığını Bleichröder bankasına tevdi eyleyecekler.

24 Temmuz (1915), Cuma.

Mösyö Yagow bir veda déjeuner'ı verdi. Mukavelâtın burada imza edilmediğine teessüf ediyor. Zimmerman da aynı teessürü beyan etti. Rosenber de Ethem bey'e imza ederek avdet etmeğimi arzu ettiklerini, işlerin natamam kaldığına müteessir olduklarını söylemiş.

Hariciye nazırı Sırp sefirinin şu Rusyaya karşı olan taarruzat ikmal edildikten sonra mutlaka yapılacağını söyledi.

Bugün ziyaret ettiğim Avusturya sefiri de aynı fikri dermeyan etti. Şimdi buradaki ton pek nikbin. Bir iki ay evvel pek ziyade korkulan Romanyaya artık ehemmiyet verilmiyor.

25 Temmuz (1915), Cumartesi.

Mösyö Zimmerman'ı ziyaret ettim. Romanyaya artık ehemmiyet vermediklerini, kendilerile birlikte yürüyeceklerini de zannetmediklerini, ahiren sefirleri vasitasile artık kendilerine ihtiyaçları kalmadığını ve bu hareketlerle neticede hiç bir şey kazanamayacaklarını tebliğ eylemiş olduklarını söyledi. Kiralın zaafından şikâyet etti.

Yunanıstandan emin görünüyörlar. Kiralın Venizelos'la anlaşmağa çalışacağını, anlaşamadığı takdirde yani Venizelos sözünde durmayacak olursa yine hükümeti değiştireceğini, söyledi. Sırp sefirinin suretli katiyede takarrür etmiş olduğundan, Eylül evasatına doğru yapılacağından, evvelce vukubulan teşebbüslerinin muvaffakiyete iktiran etmemesi Enver'in muhalif fikir dermeyan eylesinden nasi olduğundan bahsetti.

Burada hitam bulmıyan işlerden konuştuk. Fedakârlığımızın pek ziyade olduğunu, bir santim fazla masrafa tahammül edemeyeceğimizi söyledim. Mukavelâtı badelimza avdet etmeğimizi istiyor ve belki kalmak için İstanbul'dan birtelgraf ahırınız, diyor. Yazmış olacaklar zannederim.

26 Temmuz (1915), Pazar.

Hariciye nazırını ziyaret ettim: Bulgarıstanda ittifakı murabban tek lifatı hüsnü telâkki edilmediğinden Bulgarların bizimle yürüyeceklerine emin.

Yunanıstanda sülh lehinde pek büyük nümayişler olduğunu, fakat Bulgaristan bizimle yürüyecek olursa Yunanun da Sırbistanla olan ittifakına sadık olması hasebile yürüyeceğini zannettiğini söyledi. O zaman belki Romanya da yürüdi. Bir tabii aleyhi Romanya olarak. Bu sözleri Yunan kiralının Loyanté'sine atfen söylediğinden onun mütalâası olacak.

Devamı var)

Birinci Cihan Harbine Türkiyenin girmesi

Maliye Nazırı Cavit Beyin Notları

Istambula dönüşümde, memleketi mânen ve maddeten bıraktığımdan çok düşkün buldum

— 105 —

Hakkı Paşa geldi. İstanbulu pek nikbin bırakmış. Hattâ Sırp seferi için alarmant bir lisan kullanayım mı? Sualine karşı Enver Paşa buna katiiyen lüzum yok, demiş. İttifak muahedesini görüp görmediğini sordum. Kendisine bahsetmişler. Bunlar hepsi pek acele olmuş şeyler diyor. Kimbilir ötekiler de Rus zaferi için bizi arkalarında süzükliyeceklermiydi? Sualini irat ediyor. Berlindeki vaziyete nazaran biraz gevşemiş buldum. Bizimkilerin artık ütuhattan katı limit etmiş olduklarını, Talât Beyin de bunu itiraf ettiğini söyledi.

Talât Bey para işinde pek geniş davrandığımızdan bahsetmiş. "Hakkı Paşa da: Harbe girmeseydik tehlike belki vardı. Amma bu istikbale aittir, düşünürdük, demiş; para işi ise böyle değil. Eğer tazminat almayacak olursak biz bunları ödeyemeyiz,.. Hakkı Paşanın Berlinde para meselesine katı bir şekil vermek için çalışmak fikri var.

Halil Beyin Hariciye Nezareti mukarrer olduğunu, kendisinin de buna pek hâşşker bulunduğunu, yalnız Meclisin kışadından evvel geçmek istemediğini, sadrazamın Hariciye Nezaretini bırakmak fikrinde olmadığını icap ederse sadaretten dahi çekileceğinden bahsettiğini söyledi.

31 Temmuz (1915), Cuma.

Tochef ile görüştüm. Bulgar müzakeratının tarzı cereyanından pek hoşnut görünmüyor. Bulgaristandan her gün başka mürahhas gönderiyorlar ve bunların hepsi iş adamları, diyor. Bu sırada İstanbulda bulunmadığına pek müteessif. Sözlerinin samimiyetine inanırım.

Kıral Kırkkiliseyi, Kolochef Mericin ötesinde bir kısım araziyi isterse nasıl anlaşılabilir? diyor.

Bizim vaktinden evvel harbe iştirakimiz nakaratından tekrar bahsetti. Halil Beyi tenkit etti. Hiç bir fikrinde sebat ve devam olmadığını, bu kadar mütehavvil ve mütemevviç bir adam görmediğini söylüyor ve vücudünden başka stable bir şey'i yoktur... diyor.

2 Ağustos (1915), Pazar.

Sinaya'dayım.

Almanya ve Avusturya sefirlerini ziyaret ettim. Almanya sefiri Rumellerin yürüyeceklerini zannetmiyor. Kabinde tebeddülât olacağına dair şüyu bulan rivayetlerin de şimdilik tahakkuk etmiyeceği fikrinde. Bir çok Romanyalar da hâlâ Rusların tekrar toplanıp taarruz edeceklerine itimat varmış. Avusturya sefiri ise âdetâ bedbin. Bratianu mevkiî iktidarda oldukça bizler için bir şey yapmak mümkün değildir ve beyhude çalışmamalıyız, diyor; kıral zayıf, fikri yok, maksadı yok. Rumeller korkak; bizimle yürümedikleri gibi ötekilerle de yürümezler. Yahut böyle zamanda yürürler ki kendilerine ihtiyaç kalmaz. Zaten şimdi de yok! Avusturya sefiri Türkiyeye mühimmat imrarı için Bratianu'dan şerait sormuş. Mühimmat imrarı harp demektir, cevabını vermiş. Sefir: Canım isteyiniz, şartlarınızı koyunuz, meselâ Peşteyi, Vıyanayı isterim deyiniz, fakat her halde bir şey söyleyiniz... Bratianu: Hayır,

mümkün değil demekle iktifa etmiş. Avusturya sefirinin fikrince Sırbistan üzerine yüründüğü takdirde de Sırbistanın muavenetine gelmeyeceklerdir.

4 Ağustos (1915), Salı.

Sofyadayım. Radoslavof'u görmek istedimse de mühim bir meclisleri olduğundan mümkün olmadı.

Bizim sefirle ahval hakkında — bizim harbe girişimiz meselesi için — görüştüm. Garip bir şey nazarı dikkatini celbettiği için kaydediyorum. Talât Bey kendisine Almanya ile İttifak muahedesini muharebel umumiyenin ilânından evvel yapmış olduğumuzu söylemiş. Vakamın nasıl cereyan ettiğini anlatınca haryetler içinde kaldım. Enver başlı başına yapmıştır; diyor. Talât birlikte olmasaydı Enverin bir şey yapmağa muktedir olamayacağını söyledim.

6 Ağustos (1915), Perşembe.

Istambula muvasalet.

Memleketi maddeten ve mânen bıraktığımdan çok düşkün buldum. Gece her taraf zulmet içinde. Hiç bir yerde bir ışık yok. Bu hale alışılmamışken birdenbire maruz olunca ne acı bir tesir hâsil oluyor.

Mâneviyat, Çanakkalenin müdafasına rağmen bozulmuş. Ne rivayetler nerivayetler; gelir gelmez kulaklarım şikâyetlerle doldu.

6 Ağustos - 1 Eylül (1915).

BAĞDAT — BANKA

9 ağustos pazar günü Meclis Vâkelâda gerek Bağdat, gerek banka gerek avans meseleleri hakkında izahat verdim.

(Devamı var)

Birinci Cihan Harbine Türkiyenin girmesi

Maliye Nazırı Cavit Beyin Nofları

Çarşamba günü, Meclisi Vükelâda telgrafları okudum

— 106 —

Bağdat meselesinin halledilmesi fikrini alıp buldum. Hattâ şanj'ın nisfini bizim tarafımızdan verilmesine de muvafakat ediyorlar. Harp masrafı olarak verilecek olan dört milyonun şirketçe derhal müktesep olup olmaması meselesinde de pek geniş bulundular. Edilen masrafın %10 u nisbetinde harp masrafı tediye etmemizi teklif ettim. Müzayede yapar gibi on beşe yirmiye çıkardılar. Nihayet gerek nokatı esasile gerek teferriat hakkında Hakkı Paşaya telgraf yazmama ve bu telgrafın liğir mecliste okunmasına kadar verildi.

Banka meselesinde noktâ nazarımı kabul ettirdim. Administrateur délégué'nin bizden olmasını tasvip ettiler. Hakkı Bey Osmanlı bankası imtiyazının ilgası meselesini mevzuu bahsetti. Kapattım. Almanlar on sene müddetle yapılacak bankaya iştirak etmek isterlerken ve bu mühim bir nokta iken bazı vükelâ bunun yirmiye otuza çıkarılması fikrini tasvip etti. Neden?

Enver, bankanın bizim tarafımızdan yapılarak Almanların fait accompli karşısında bulundurulmaları cihetini bile iltizam etti. Nihayet bunun için de telgraf yazılması karargâr oldu.

***

13 ağustos çarşamba günü telgrafları Meclisi Vükelâda okudum:

Bağdat. — Şanj meselesini bertaraf etmek için mukaveledeki erkânın marka tahvilini. — Harp masrafı için hükümetin defterleri muayeneye hakkı olmasını, 4 milyonun harbin devamı müddetince ikmalî inşaat şartile şirketçe iktisap edilmesini, herhangi bir sebeple olursa olsun ameliyat, inşaatın hitamından evvel tatil olunursa ancak o vatke kadar vukubulan sarfiyatın %10 unu talebe şirketin hakkı olmasını fakat 10 milyon masraf olmadan ameliyat tatil edilirse bir milyona her halde kesbi istihkak eylemiş addedilmesini, tezyidi faiz takdirinde nisfinin nakden şirket tarafından her sene hükümete itasını, faizin %4 olduğunun bir mektupla şirkete tanınmasını, şirketin faiz tediyesine başlayacağı zamanın şubelerin küşadile değil muayyen bir tarihe yani 1 teşrinievvel 917 tasrih edilmesini, şehri verecekleri 15000 frank için İskenderun şubesinin işlemeğe başlayacağı tarihten kaydinin kaldırılmasını, bankanın küşadına kadar şanj'ın şirkete aidiyetini, ameliyat tacil olunacaktır yerine şirket şubeleri ... tarihinde işletmeğe küşat eylemeği taahhut eder denilmesini, esbabı mücbire zuhuru takdirinde hükümetin iki ay mühlet vermek şartile inşaatı tatile hakkı olmasını, Alman mühendislerin hizmeti askeriyeden Almanya hükümetince muaf tutulmasına dair olan kaydın ilgasını teklif ettim. Bu telgraf aynen çekildi.

Almanya hükümetile bir taraftan Bağdada bir taraftan da daha bir milyon liralık avans itasına ait (A) işaretli bir mukavele metni vardı. Bunun yalnız Bağdata münhasır olmasını münasip gördük. Avans meselesini ayrıca halledeceğiz. Bu mukavelede de altınların marka tahvilini, şanj'ın banka açılıncaya kadar şirketçe, sonra nisf nisfa hükümetçe deruhte edilmesini, bir de avansların faizleri her altı ayın nihayetinde tediye olunacağına ve faizlerin sureti tediyesine dair eski mukavelelerde mevcut olmıyan kuyudun kaldırılmasını teklif ettim.

Bu telgraf da aynen çekildi.

Banka meselesine gelince: İmtiyaz Osmanlı şubesinden birine verilecek ve ecnebi bir gruba nakledilmeyecektir. Bu zat bir Osmanlı ve ecnebi gruplarla murakabe için iki ecnebi nazır muavini le akdedecektir.

Administrateur délégué'liğe Guvernör adile Osmanlı olarak irade ile tayin olunacaktır. Dahilî ve haricî umuru murakabe için iki ecnebi nazır muavini kabul edilebilir.

Mevkîl tedavüle vazolunacak banknotlar için Düyunu Umumiyenin değil,

Maliye Nezaretinin kontrolü kabul olunacaktır.

Bankanın ihraç edeceği evrakı nakdiyenin mukabili şahadetname olarak değil altın olarak İstanbulda bulunacaktır.

Bunlar hepsi Helfrich'in koyduğu maddelere itirazdı. Bir de Almanya hükümetile akdolunacak "B., işaretli mukaveleye üç garip madde derç etmişti.

Devlet bankası küşat edeceğimizi ve bu bankanın sermayesi neden ibaret olacağını, ecneblere ne hisse verileceğini, Almanya hükümetine karşı taahhüt ediyoruz. Diğer bir madde de Almanya hükümeti harp esnasında bize yapılacak avansa iştirak etmesi şartile!! Avusturyanın bankaya iştirakini kabul ediyor.

Bu adamlar ya bizi ahmak addediyorlar; yahut kendilerinde de hakiki bir zek yok. Bu maddelerin mahiyeti ne oldu ğunu anlıyamıyacağımıza nasıl hükmediyorlar. Eğer mukavelâtı hareketim günü Helfrich bana vermemiş olsaydı ne düşündüğümü açıkça kendisine söyleyecektim. Hakkı Paşaya yazdığım telgrafa banka işinin Almanya hükümetine taallük eder bir keyfiyet olmadığını, bu mesele için ne bir mukavele ne de hattâ bir mektup teati etmiyeceğimizi yazdım.

(Devamı var)

Birinci Cihan Harbine Türkiyenin girmesi

Maliye Nazırı Cavit Beyin Notları

Hakkı Paşa Bağdat avansı tevhit edileceği için mark yerine altın ibkasını teklif ediyor

— 107 —

17 ağustosta Hakkı Paşadan telgraf geldi. İlk avans mukavelesile Bağdat avansı tevhit edileceği için Bağdat işinde mark yerine altın ibkasını teklif ediyor.

Şanj meselesi behimize halledilecek olursa bunu kabul edeceğimizi cevaben bildirdik.

22 Ağustosta Hakkı Paşadan bir diğer telgraf geldi.

A. — "A., işaretli mukaveleden ihraç ettiğimiz bir milyonu nereden tedarik edeceğimizi soruyor. Dünyu Umumiyenin bankadaki parasının alınmasını münasip görmüyorlarmış.

Altı aylık faiz meselesi için harp zamanında faiz talep etmiyeceklerini ve sermayeye ilâve eylemiyeceklerini söylüyor.

Tezyidi faiz meselesi için evvelce Helfrich bana yaptığı teklifi tekrar ediyor. : "Hükümeti Osmaniyenin bu uzun vâdeli istikraz için vereceği faiz işbu avansı faizine muadil olacaktır.,,

B. — İmtiyazın Osmanliya itası kabul. Diğer noktaların Groupe financier tarafından gönderilecek murahhasla müzakeresi.

Bankaya dair olan maddelerin mukaveleden tay ve ihracını kabul. Yalnız banka mukavelesile istikraz mukavelesi arasında müesses bir coincidence'la iktifaya razı olmuşlar.

Bu telgrafa cevap verdim. Dünyu umumiyenin bankadaki parasının alınmasını evvelce benim teklifim üzerine Helfrich gayet münasip bir fikir olarak kabul etmişti. Şimdi neden itiraz ettiğini anlıyamıyoruz, dedim.

Altı aylık faiz meselesinde hiç bir yeni kayıt kabul edemiyeceğimizi söyledim.

Tezyidi faiz hakkında da her halde Bağdat şirketile görüşülmesini ve kendilerine teklif ettiğimiz metnin kabul ettirilmesini, mektubun da talep olunmasını, Helfrich'in teklifinin reddini yazdık.

Banka meselesi hakkında Almanya hükümetinin iki mukavele beyinde Coincidence aramasını da bu işe siyaset karıştırmak gibi telâkki ettiğimizi bildirdik.

27 ağustosta Hakkı Paşadan diğer bir telgraf geldi.

A. Mukavele. — Yalnız ilk avans ile Bağdat avansına münhasır paraların Almanya hükümetinin arzusu ile İstanbulda veya Berlinde tediyeye olunacağı yerine İstanbulda Almanya hükümetin-

ce tayin edilecek bir ikametgâhta hükümetin emrine Osmanlı altını olarak verileceğini tasrih edecekler.

Altı aylık faiz maddesinden sarfi nazar ediyorlar.

Uzunvadeli istikraz için verilecek faizin işbu avans faizinden farklı olmayacağına dair kayıt ilâvesinde musir. Hakkı Paşa da bunu tasvip.

Banka meselesi hakkında hükümetin hissesi olan 800 bin liranın Almanya hükümeti tarafından Hükümeti Osmaniyeye, Hükümeti Osmaniyeye tarafından salûbi imtiyaza mı ikraz edileceği yoksa salûbi imtiyazın Almanya hükümetine veya bir Alman bankasına mı medyun olacağını Helfrich soruyor.

Bağdat mukavelesine gelince: Defterleri muayeneye hakkımız olduğuna, 4 milyon frank masarifi harbiye hakkındaki teklifimizi kabul ettiler. Tezyidi faiz hakkındaki teklifimizi şu ilâve ile kabul ediyorlar:

"Tezyidi faiz işbu mukavelenin mevzuunu teşkil eden avansa ait olmak şartile.,, Mektup meselesi için henüz cevap vermediler.

Faizin işlemeğe başlaması meselesinde muayyen tarih zikrediyorlar. Fakat taahhüt şeklinde değil Prêvu kelimesile.

İskenderun kelimesinin kaldırılmasına razı oluyorlar. Fakat Toprakkale - İskenderun gubesinin işletilmesi harp dolayısıyla doğarı tevhür olduğu müddetçe tediyat icra edilmeyecektir, diyorlar.

Esbabı mücbire zuhuru takdirinde hükümetin inşaatı tatfle hakkı olmasını, esbabı mücbireyi de kendi formüllerine yani inşaatı kendilerinin tatil etmelerine dair olan cümleye ithal etmek suretile tâdil ediyorlar.

Bu telgrafa 29 ağustosta cevap verdim:

A. Mukavele. Hükümetin ileride uzun vâdeli istikraz için vermeğe mecbur olacağı faizin şimdiki faizden fazla olmayacağı maddesi hakkında Almanyanın böyle bir taahhüde giremeyeceğini, o halde ya emisyonun muvaffak olmayacağını ve bu suretle yarım asır müddetle Almanyaya medyun kalacağımızı yahut Almanyanın kefaletini kabul etmek ıztırasında bulunacağımızı bu ihtimalâtı ref için evvelce Helfrich tarafından vukubulmuş bu teklifin tarafımdan reddedilmiş olduğunu, binaenaleyh ilâve edilmek istenen fıkranın kabul edilmemesini yazdım.

(Devami var)

